

A fordulat mozaikjai: vissza a valósághoz

Besorolhatatlan műfaj, György Péter könyve egy művészettörténeti fordulat elemzésével betört egy eddig úgyahogy elfogadott konszenzusba, és kimutatja annak tarthatatlanságát, ez az, amit a könyv „szerződés módosításnak” nevez. Ez röviden az én olvasatomban azt jelenti, hogy egy majd fél évszázados periódusban a művészetek jobbára önmagukkal, netán metafizikai struktúrákkal, izmusokkal voltak elfoglalva, és azt, hogy a jónépnek mi a baja, mi nyomorítja az életüket, mi a szenvedésük valósága – másra tartozik. Ezzel járt persze – megint az én olvasatom –, hogy ez az elfordulás a valóságtól, az élethazugságoktól, az emberi szenvedéstől, a hatalommal való ilyen-olyan kompromisszumot hozott magával, hol a seggnyalásig lesüllyedve, hol csak szemet hunyva az uralmi rendszerek álvalósága, hazugsága, sanyargató természete felett. (Persze mindennek ellenére születtek zseniális művek is, de most nem azokról van szó.) A könyv archeológiája e lassan lezáruló művészetgyakorlat történelmi darabjaiból kínál mozaikokat. Másrészt – ami fontosabb számomra – bemutatja, hogy ez így nem megy tovább: a „szerződés módosítás” azt jelenti, hogy a művészet kezd rájönni arra, hogy hivatása a valóság, az élet szenvedéstörténetébe való leszállás: absztrakció és metafizika helyett a realizmus valaminő újrafogalmazásának ideje jött el. Új szerződés a valósággal, a közönséggel, a művészi hivatással, annak szociológiai, történeti, korabe-

li és jelenbeli reflexióinak hihetetlen alaposságú vizsgálatával. A könyv tehát ennek az új trendnek ágyaz meg, annak, amit röviden „vissza a valósághoz” jelszóval illetnék. Ami azzal jár – mondja a könyv –, hogy mi is volt e majd százéves valóságkerülő út kompromisszuma: György Péter ugyanis a művészetek és a mindenkori hatalomhoz való viszony fordulatának kultúrtörténetét szálazza szét a háború előttől vagy Beckett harmincas éveiben született, eddig ismeretlen és izgalmas írásperformanszaitól a hidegháború, a szocializmus korabeli megalkuvás/lázadás történetéig. Szerteágazó vizsgálat, történet, felfedezés/leleplezés. Elemzésének magva a fordulat: a különböző izmusok (igazságkeresések) után az elmúlt harminc évben megindult a valós valóság feltárása – el az absztrakciótól, a stilizálástól, és vissza az élet itt-ott másképp megszenvedett vagy korábban elhazudott kemény realitásához. Hangsúlyozom: György Péter a művészeti, szociológiai, történeti, irodalomtörténeti és persze művészettörténeti fordulat mozaikjait rakja össze: *vissza a valósághoz*. Amiben benne van a jelenből már fájdalmasan látható egykori hazugságok, elhallgatások, stilizált tévedések és a rendszerek tudatos kiszolgálásának szégyene is. Mellékesen.

Hogy érthető legyen, miért húzom alá a fordulat elemzését, utalnék a Várban látható Londoni Iskola¹ dőb-

¹ Bacon, Freud és a Londoni Iskola festésze-

benetesen „más” tárlatára, és a könyv e „másképp látás” elemzésére: ezek a művészek (Auerbach, Freud, Bacon) azt keresték fel, ami mindnyájunk napi tapasztalata; a test megnyomortítása, a személyiség elvesztése, az elhazudott valóság leleplezése és az igazi felmutatása. (Volt is néhány beszólás, hogy miért kell megtört, kizsigerelt testeket ábrázoló képeket a falakra akasztani a Nemzeti Galériában: hát ezért. Derüljön már fény a valóságra. Ne egymásnak írjanak, alkossanak a művész urak, hanem térjenek vissza a mindennapok emberi gondjaihoz, hazugságaihoz, lázadásaihoz. A művészet ősi hivatásához: a látszat helyett a valóságot kérem tisztelettel. Amiben persze benne van majd száz év hatalom kontra művészet (irodalom) harcának dicsérete, illetve hatalmat kiszolgáló művészet (irodalom) szarkasztikus (tudományos) leleplezése. A Londoni Iskola nagyszerű elemzése persze csak példa, a majd százéves, több szálon futó történet a *művészetek szabadságharca* (illetve: olykor cinikus fegyverletétele) vonalán fut, tán alább tudok néhány fordulópontot kiemelni a kultúrtörténeti-kritikai elemzéssorból. György Péter hihetetlen referenciaanyaggal dolgozik, a korabeli (olykor cinikus, máskor csak elhazudott) önprezentációk és másképp íródott elemzések halmazától alig tudom olvasni vizsgálódásait, folyton a lábjegyzetekre tévedek, melyek között olykor fontosabb tényekre, elemzésekre bukkanok, mint a főszóvegben. Tudomány, eléggé fárasztó.

Vissza a valósághoz, mondtam magamban én is. A könyv világje-

lenséget vizsgál: azt, hogy a globális *artworld*-ben ki mikor és hogyan adta be a derekát, vagy lázadt a mindenkori hatalom ellenében. De – ismét csak illusztrációképp – Magyarhon művészetvilágából is elcsíp egy izgalmas fejezetet a *Neves férfiak egymás közt* című fejezetben: a memoárok korában élünk ma is, és György Péter végigveszi az utóbbi évek legfontosabbjait (Ortutay Gyula, Rónai György, Király István, Karinthy Ferenc, Gyarmati Fanni), naplókat, emlékezéseket – olykor Fodor András naplóbejegyzéseivel konfrontálódva. Nem mennek bele a némelykor szarkasztikus (kritikai) feltárásokba/elhazudásokba, csak megemlítem, hogy kellemes szórakozást kínál „múltfeldolgozás” címén a könyv, mármint a hazai tájakról. E szemlészéből Ortutay járt a legrosszabbul, akinek művét *A hiúság jegyében* címmel cincálja szét. Persze a három kötetről írottakat kritikuskok hosszú listája támasztja alá. De tegyem már hozzá, hogy Ortutay cinizmusa mély gyökereket vert a pesti folklórba, tagadják, hogy olvasták, kiröhögik, de beszólásait lépten-nyomon idézik – *habent sua fata libelli...*)

György Péter diapazonja átfogja az elhazudás birodalmából kivonulókat is, akik a valóság pártjára álltak, elszenvetdtek páriasorsukat, de kiáltottak, jóval a fordulat előtt. Felfedezéseket is találsz, például Szerb Jánost vagy a Korniss-féle *Naplót*, és természetesen Petri Györgyöt. Egy emelettel feljebb: Mészöly Miklós vagy Déry Tibor nevével. Mindezt azért említem, hogy a könyv teljességét illusztráljam. Nem ezekről akarok beszélni.

Hanem a könyv nagy dobásáról, a Londoni Iskoláról írottakról, illetve azon belül Lucian Freudról. Német zsidó emigránsleszármazottként Ang-

te, Magyar Nemzeti Galéria. *A Mozgó Világ* 2018. decemberi számában P. Szűcs Julianna *Unheimlich* címmel írt róla kritikát.

liában iskolát teremteni önmagában is hihetetlen csoda. De Freud – nagyapja nevével! – mégiscsak korunk legnagyobb festője lett, mondja György Péter, s mondom én is, aki hanyatt estem a képei előtt a Nemzeti Galériában: ilyet még nem láttam. Hiába, hogy Bacon volt az iskola *brandjének* alapítója, Freud az igazi zseni. Mondok egy példát. Freud *Festő és modell* (1986–1987) című képén felcseréli a konvenció által hordozott festő-akt viszonyt: a képen egy nő fest egy ruhátlan férfit, ráadásul a felülnézet és a szemmagasság összevonásával. Mert ugye megszoktuk, hogy az akt egy női test, a festő általában nincs jelen. Freud a testnek ezt a festészeti gyarmatosítását mondja fel, és megfordítja a viszonyt: akként a férfitest a főszereplő, ráadásul némileg meggyötört állapotban, hatalmas péniszt láttatva a kép középpontjában. Forradalmi ez a megfordítás, amire Freud tudatosan törekedett. „A festő és modellje közti hatalmi helyzetnek, az emberi lények kiszolgáltatottságának felismerése és bemutatása az emberi lények kiszolgáltatottságának bemutatásával valósítható meg, s ez egyre több etikai, illetve a valóság feletti uralom politikájával összefüggő kérdést vet fel...” (Ezt a testfelszabadító mániát a festmények hatása alatt bolyongva magam is megírtam: <https://art7.hu/kepzo-es-iparmuveszet/>.) Freud forradalmi gesztusának forrására egyébként Fehér Dávid mutat rá: e felfedezéshez a kelet-európai bevándorlók, a menekültek, az ott élők testtapasztalata kellett indító robbanásként. (A kiállítás katalógusában ő sorolja a londoniak közé Lakner Lászlót...) György Péter meg beidézzi Courbet *A világ eredete* című (1866-os), botrányos-forradalmi, sokáig bujkáló képét, az ős-ős címszó alá.

Freud gesztusa tudatos lázadás volt. Nemcsak a valóság felé nyitás fordulata, hanem a festői szemléletmód, etikai hozzáállás és szakmai önkritika egyben. Az imént idézett képen a festőnő nem egy atelier-ben dolgozó, láthatóan művészszerpben ácsorgó figura, hanem egy mezítlábas, majdnem azt mondanám, laikus ecsetkezelő. Ez is hozzátartozik Freud valósághoz forduló lázadásához, és a Londoni Iskola etikájához. Ők (a modellek, vagyis az emberek) látnak így minket, amikor mi festjük őket-magunkat. Telitalálat.

E radikális testrealizmushoz (hm) vezető átmenetet Frank Auerbach képviseli. Ő is menekült, sztoriját (halványan) Sebald *Kivándoroltak* elbeszélésciklusának negyedik, befejező darabja örökíti meg. (Az *Austerlitz* főszereplőjéhez hasonlóan gyermekkorában Auerbachot is Angliába menekítették...) Auerbach a káosz és a valóság találkozásának emberi arcait keresi. Portréi kaotikusak, és utcaképei ember formájúak. Lásd mondjuk *A műtermek felé* című (1990–1991) képét: ez a mű az expresszionizmus visszavétele. Ezenkívül Auerbach portréi az arc szenvedéstörténetei, a torzult vonások, a vastag színek felvitele, a fájdalom közönyössé stilizált bemutatása erősíti az elnyomás elviselhetetlenségét és sorvonalát. Az az érzésem, hogy a Londoni Iskolába Auerbach hozza be igazán az európai hagyományt. Nem véletlen, hogy Georg Baselitzhez szokás hasonlítani – ami mondjuk képtelenség, de média-konvenció... Oké, nekem mégis Freud marad a szívem csücske: ha Londoni Iskola, akkor Lucian Freud. A könyvet persze nem az én preferenciám írja, György Péter Auerbach festészetében az emigránslétet, a hontalansá-

got, a lélekben külföldre exportált holokauszttraumát vagy még inkább az identitás idegenben való reménytelen keresését mutatja be.

A kötet nívumáról Tandori után szabadon ezt mondanám: „egy talált tárgy megtisztítása”. Ez pedig a William Kentridge-dolgozat (*A hold másik oldalán*). Nem tudtam róla, nem tudtam, hogy ő a dél-afrikai apartheid elleni mozgalmak egyik aktivistája, hogy e sötét korszak multimédiás megörökítője. A könyv csupán egy képzet (sorozatot) mutat be, illetve elemez tőle (*Arc/Procession: Develop, Catch Up, Even Surpass*, 1989–1990). A repró nem épp szerencsés szemüveges vizsgálódásomnak, de amit kivehetek belőle, az összefoglalása az apartheid szenvedéstörténetének. Inkluzíve egy nő megerőszakolása. A kép címe és Kentridge aktivista létformája egyaránt a *Procession* (felvonulás, vonulás, körmenet stb.) jelenség köré építhető. Igen, a sowetói felkelés és vérengzés „*minimal art*”-ja, ha úgy tetszik. Fehérek fenn, feketék lenni a bányákban, majd börtönben, lelőve, kiirtva. Kentridge e létadottság költője, hogy úgy mondjam, bár csak a könyv szövegére támaszkodhatom, filmjeit, grafikáit nem ismerem.

Bár egyes szám első személyben fogalmaztam, mégis azt kell mondanom, hogy Afrikáról vagy akár Dél-Afrikáról az északi fehér kultúra nem akart tudomást venni. (György Péter joggal idézi Hegel lefitymáló szavait e kontinens érdektelenségéről, történelmi zérus értékéről. És ez így is maradt sokáig: pedig itt többszörös holokausztvariáns pergett a néhány figyelő szemei előtt, persze visszhang nélkül. Az érdektelenség diagnózisa csak Mandela szabadulása (1990) után, azaz utólag korrigálódott. Máig

nem egészen: kit érdekel ma Afrika? Legfeljebb a ruandai mészárlás, né tán a kínaiak kelet-afrikai „újgyarmatosítása” jut el tudatunk pereméig. Most György Péter egy radikális („realista”) szemtanút, protestáló művészt idéz meg, mondanám, ismeretlen kortársunkat „beszélteti”. Gesztus az elnyomás, pusztítás globális rendszerének bemutatására.

A könyv tán György Péter eddigi legjobbja: a művészettörténeti fordulat több helyszíni bemutatása, egyáltalán egy önvakító hipotézis megkérdőjelezése komoly tudományos tett. És csak a hitelesség kedvéért, e nyomozás, e fordulatjelenség legapróbb részletéig megy el: felejtett nevek, művek, elhazudott tények, dátumok, ma fellelhető reflexiók teljességének bemutatása nemcsak filológia: bevezetés az *up to date* művészettörténeti gondolkodás burjánzó gondolattömegébe.

Ha kekeckedni akarnék, akkor a kötet első fejezetének vadítóan elvont menetét említeném: vártam, hogy megmondja, mit akar ezzel a könyvvel – de csak kultúrfilozófiai műszavakat kapok, ígéreteket valamiről, amit, majd ha a kötetben elmélyedek, megértek. Hiányzik nekem az a jó angolszász szokás, hogy a szerző dolgozata elején néhány világos, egyszerű mondatban elmondja, mit miért és hogyan akarja. A felütés egyszerűsége hiányzik. Aztán jöhet a mélyfúrás, a sokféle elemzés. Szerencsére Kanton, Adornón, Habermason nevelkedtem, félig-meddig de kódoltam, mit is olvasok. Vagyis bele tudtam mélyedni ennek a könyvnek a kultúrtörténeti, művészetfilozófiai és történelmi újításaiba.

György Péter: Faustus Afrikában. Szerződés a valósággal. Budapest, 2018, Magvető Könyvkiadó. 320 oldal, 4999 forint.